Соціально-психологічний тренінг як засіб підвищення комунікативної компетентності учасників навчально-виховного процесу

Софія РАК,
соціальний педагог

Формування комунікативної компетентності учнів – одне з основних завдань навчального закладу, оскільки, з нашого погляду, в подальшому житті дитини саме ця компетентність буде провідною. Вона є основним мірилом соціального інтелекту, а значить – мірилом соціалізації, конкурентоспроможності, успішності, самореалізації особистості. С.В. Петрушин розглядає комунікативну компетентність як складну організацію, до якої належать знання, установки, вміння та досвід міжособистісного спілкування; систему внутрішніх засобів регуляції комунікативних дій, орієнтованість у спілкуванні, що заснована на знаннях і чуттєвому досвіді *[6]*. ***На думку дослідника, компетентність охоплює когнітивні (орієнтованість, психологічні знання і перцептивні здібності), виконавчі (вміння і навички) та емоційні (соціальні установки, досвід, систему ставлень особистості) компоненти*** *[там само]*.

Компетентність у спілкуванні розглядатимемо як систему внутрішніх ресурсів, необхідних для побудови ефективної комунікації в ситуаціях особистісної взаємодії, розвиток адекватної орієнтації людини в самій собі – власному психологічному потенціалі, потенціалі партнера тощо. Одним із основних критеріїв комунікативної компетентності є спроможність встановлювати необхідні контакти, наявність партнерської позиції у спілкуванні, уміння орієнтуватися в різних соціальних ситуаціях.

Розвиток комунікативних навичок дитини – процес неперервний і залежить не лише від навчального закладу та батьків. Свої правила «диктують» Інтернет, телебачення, інші засоби масової комунікації, оточення однолітків. Цей процес стає все більш неконтрольованим, отже, педагогічний колектив не може залишатися осторонь.

Відповідно до теми дослідно-експериментальної роботи гімназії «Управління процесом формування компетентної особистості інноваційного навчального закладу – Школи майбутнього» розроблено програму розвитку навчального закладу «Від компетентнісної освіти – до здорового способу життя!», розділами якої є концептуальні проекти: «Комунікативна компетентність – системоутворювальний фактор профільного навчання», «Психолого-педагогічний супровід Школи культури здоров'я – Школи майбутнього», «Обдарованість» тощо. Колектив гімназії працює на завершальному етапі науково-дослідної роботи. Важливу роль відіграє системний підхід до формування й розвитку комунікативної компетентності гімназистів, яка розвивається через виховний та навчальний компоненти. Навчальний план гімназії охоплює навчальні та факультативні курси «Психологія спілкування», «Іміджелогія», «Конфліктологія», «Медіакультура» тощо.

Розвиток комунікативної компетентності учнів потребує постійної співпраці з учителями і батьками, адже саме дорослі є прихильниками та носіями авторитарного стилю взаємодії – нотацій, диктату, зауважень, що спричиняє спротив. Дитина має сама побачити недоліки у власних методах спілкування, і головне – захотіти їх виправити.

Розуміючи компетентність у спілкуванні як розвиток знань, соціальних установок, умінь та досвіду в сфері міжособистісного спілкування, Л.Петровська пропонує розглядати психологічний вплив, що базується на активних методах, як «соціально-психологічний тренінг» *[5]*.

Соціально-психологічний тренінг – метод, що дає змогу активізувати процес навчання; у вітчизняній психології та педагогіці його вважають активним методом навчання. Сьогодні не існує загальноприйнятого визначення цього поняття, що розширює його тлумачення за рахунок різних прийомів, форм, способів і засобів, які використовуються у процесі викладання. Термін «тренінг» має такі значення: навчання, виховання, тренування, дресирування. Ю.Н. Ємельянов визначає його як групу методів розвитку здібностей до навчання й оволодіння будь-яким складним видом діяльності *[3]*. Л.А. Петровська розглядає соціально-психологічний тренінг як

© С.Рак, 2014

засіб розвитку компетентності в спілкуванні та психологічного впливу.

З огляду на вищезазначене, соціально-психологічний тренінг – це форма спеціально організованого спілкування, психологічний вплив якого засновано на активних методах групової роботи. У ході тренінгу значно ефективніше зважуються питання розвитку особистості, успішно формуються комунікативні навички. Тренінг дає змогу учасникам свідомо переглянути сформовані раніше стереотипи і вирішувати свої особисті проблеми. Тренінг комунікативних навичок – це не лише відпрацювання різних форм поведінки, а й уміння співставляти власні погляди та цінності з поглядами та цінностями інших людей.

Соціально-психологічна служба гімназії використовує тренінги за критеріями спрямованості дії та змінами, що відбуваються під час занять: навичкові, психотерапевтичні, соціально-психологічні, бізнес-тренінги. Метою *навичкового тренінгу* є формування та вироблення конкретних практичних навичок, наприклад виступати перед публікою, знайомитися з людьми. *Психотерапевтичний тренінг* спрямований на зміни у свідомості, зміни способів, якими людина створює поле реальності, зміни стереотипного способу поведінки. *Соціально-психологічний тренінг* схожий на тренінг особистісного зростання, має на меті успішну соціальну адаптацію особистості, ознаки навичкових тренінгів у рамках соціальних навичок. *Бізнес-тренінг* спрямований на підвищення рівня ефективності праці, формування команди, розвиток навичок взаємодії та управління.

Основні завдання соціально-психологічного тренінгу: розвиток особистості; підвищення соціально-психологічної компетентності учнів; формування активної, соціальної позиції учасників; розвиток здатності до значущих змін у своєму житті й житті оточуючих; розвиток здатності до адекватного і найбільш повного пізнання себе й інших; корекція особистісних рис і умінь, усунення бар'єрів, що заважають реальним і продуктивним діям; оволодіння прийомами міжособистісної взаємодії з метою підвищення її ефективності *[7]*. Використання соціально-психологічного тренінгу в гімназії – один із дієвих засобів підвищення комунікативної компетентності всіх учасників навчально-виховного процесу – учнів, учителів і батьків. Тренінгові заняття спрямовані на створення єдиного комунікативного простору гімназії, що дає змогу розвивати толерантність, партнерську взаємодію в спілкуванні, конструктивне розв'язання конфліктів тощо.

Соціально-психологічний тренінг з гімназистами – складова корекційно-відновлювальної та розвивальної роботи психолога. В гімназії проводяться адаптаційні тренінги у 5-х та 10-х класах, тренінги асертивної поведінки у 6–7-х класах, тренінгові заняття з обдарованими дітьми (для учасників олімпіад, МАН), профорієнтаційні тренінги у 9–11-х класах, гендерні тренінги спілкування (окремо – для дівчат та юнаків), тренінги розвитку толерантності у підлітків, тренінги самоусвідомлення для старшокласників.

У гімназії сформувалася тренінгова група «Гімназія – одна родина», діяльність якої задовольняє потребу гімназистів різного віку в невимушеному спілкуванні, обговоренні ними проблем, що постають у повсякденному житті. Перше заняття було організовано для знайомства активів усіх гімназійних класів під час проведення Дня гімназії. Учні зацікавилися роботою групи і тепер беруть активну участь в організації, розробленні та проведенні окремих елементів занять. Тренінг спрямований на створення своєрідної моделі поступового руху

Під час тренінгового заняття «Світ моїх емоцій»

учасників – від прийняття власного «Я» до розуміння і прийняття інших, створення умов для побудови конструктивних взаємин з оточуючими. Тому до програми занять включені вправи на розвиток здатності формулювати й висловлювати власні думки, вести діалог. Гімназисти зацікавилися вправами «Камінчик у черевику» та «Велика розмова».

За допомогою вправи «Камінчик у черевику» учні вчаться повідомляти про свої труднощі, як тільки вони постають. Улюбленою вправою для гімназистів стала «Велика розмова», мета якої – обговорення проблем, зокрема за такими питаннями: «Гімназист – звучить гордо. Чому саме?», «Що ми можемо зробити, щоб життя в гімназії стало кращим?», «Що таке самовдосконалення та саморозвиток?», «Як досягти взаємопорозуміння з іншими (батьками, однолітками та іншими людьми)?». Ми вважаємо необхідним надання учням можливості вільно, без критики та коментарів, висловитися, сформулювати власну думку та позицію. Як засвідчує практика, після занять тренінгової групи гімназисти набувають і проживають досвід міжособистісної взаємодії у процесі співпраці з оточуючими на основі взаємоповаги.

Значну роль у створенні оптимальних умов для розвитку здібностей та нахилів учнів, формуванні особистості учня та збереженні психічного здоров'я відіграють стиль педагогічного спілкування в колективі та комунікативна культура вчителів. Саме тому соціально-психологічна служба гімназії проводить *тренінги з учителями*. Вони дають змогу вирішити проблему запобігання емоційного вигорання вчителів, збереження їхнього психічного здоров'я, здатності ефективно та креативно здійснювати освітній процес. Розвиток навичок педагогічної рефлексії, бажання й уміння транслювати учням певні погляди і переконання, розвивати в собі та своїх вихованцях навички партнерського спілкування і конструктивної співпраці є надійною запорукою збереження психічного здоров'я учнів і вчителів.

Цикл тренінгових занять «Розвиток комунікативної компетентності вчителя як фактор збереження його психічного здоров'я та професійного зростання» розраховано на навчальний рік. Він має дві однаково значущі мети: поповнення знань учителів з психології спілкування, розширення їхнього комунікативного репертуару, розвиток навичок рефлексії, підвищення комунікативної компетентності та розуміння процесу і наслідків психічного вигорання для життя і професійної діяльності, практичне засвоєння окремих психотехнік, що сприяють збереженню психічного здоров'я. Заняття з учителями, крім традиційних тренінгових вправ, охоплюють інформаційні повідомлення, електронні презентації, дискусії, діагностичні вправи, міні-лекції, що мають активізувати роботу вчителя із самоаналізу та самовдосконалення.

Батьки потребують більшої допомоги в розвитку комунікативних навичок, оскільки саме вони є головним об'єктом впливу на дитину. Тому в гімназії проводять *тренінги для батьків*.

Робота соціально-психологічної служби з сім'ями учнів будується відповідно до запитів як адміністрації гімназії та вчителів, так і самих батьків. Вона різнопланова: діагностична, просвітницька, прогностична, корекційна, консультативна. Її метою є створення найсприятливіших умов освіти та розвитку дітей. Соціально-психологічна служба вивчає сім'ї, застосовуючи різноманітні методи – спостереження, розмову, анкетування, тестування. У гімназії функціонує батьківський клуб «Світ твоїх захоплень», форми роботи якого передбачають і соціально-психологічний тренінг.

Зокрема, для батьків п'ятикласників було проведено тренінгове заняття «Адаптація п'ятикласників до нових умов навчання» (вересень); для батьків першокласників – «Ефективна взаємодія батьків з дітьми, що переживають кризу семи років та адаптацію до шкільного навчання» (грудень); для батьків учнів 4–6-х класів – відеолекцію «Особливості психічного розвитку в умовах активного використання дитиною комп'ютера та Інтернета» (лютий); для батьків учнів 8–11-х класів – щодо життєвого вибору дитини (квітень). Планується провести групову консультацію з батьками учнів 4-х, 9-х, 11-х класів щодо допомоги дітям у підготовці до державної підсумкової атестації.

Отже, підготовка і проведення соціально-психологічного тренінгу з будь-якою категорією учасників – це велика робота, але ті якісні зміни, що відбуваються в гімназії, надають наснаги і бажання розвивати її.

Література

1. ***Бондаровська В.*** Школа для батьків / В.Бондаровська, К.Бабенко, О.Возіянова. – К.: ТОВ «Батискаф», ТОВ «Видавничий будинок «Аванпост – Прим». 2003. – 320 с.
2. ***Евтихов А.В.*** Практика психологического тренинга / А.В. Евтихов. – СПб.: Речь, 2005. – 256 с.
3. ***Емельянов Ю.Н.*** Активное социально-психологическое обучение / Ю.Н. Емельянов. – Л.: ЛГУ, 1985.
4. ***Карвасарский Б.Д.*** Психотерапевтическая энциклопедия / Б.Д. Карвасарский. – СПб.: Питер, 2002. – 752 с.
5. ***Петровская Л.А.*** Компетентность в общении. Социально-психологический тренинг / Л.А. Петровская. – М., 1989.
6. ***Петрушин С.В.*** Психологический тренинг в многочисленной группе (методика развития компетентности в общении в группах от 40 до 100 человек) / С.В. Петрушин. – Москва; Екатеринбург, 2000.
7. ***Прутченков А.С.*** Социально-психологический тренинг в школе / А.С. Прутченков. 2-е изд., доп. и перераб. – М., 2001.
8. ***Психология*** общения. Энциклопедический словарь / Под общ. ред. А.А. Бодалева. – М.: Когито-Центр, 2011. – 600 с.
9. ***С.И. Макшанов.*** Психогимнастика в тренинге / С.И. Макшанов, Н.Ю. Хрящева. – СПб., 1997. – 356 с.
10. ***Туріщева Л.В.*** Тренінги в психологічній практиці / Л.В. Туріщева. – Харків: Основа, 2011. – 125 с.

Анотації

Софія РАК

Соціально-психологічний тренінг як засіб підвищення комунікативної компетентності учасників навчально-виховного процесу

У статті розглянуто роль і значення соціально-психологічного тренінгу в навчальному процесі. Визначено поняття комунікативної компетенції, виокремлено основні цілі соціально-психологічного тренінгу, прийоми соціально-психологічних тренінгів, завдання тренінгу в системі освіти. Охарактеризовано тренінги за критеріями спрямованості дії та змінами, що відбуваються під час занять.

Ключові слова: *комунікативна компетенція, тренінг, соціально-психологічна служба, соціально-психологічний тренінг.*

София РАК

Социально-психологический тренинг как средство повышения коммуникативной компетентности участников учебно-воспитательного процесса

В статье рассмотрены роль и значение социально-психологического тренинга в учебном процессе. Определено понятие коммуникативной компетенции, выделены основные цели социально-психологического тренинга, приёмы социально-психологических тренингов, задача тренинга в системе образования. Охарактеризованы тренинги по критериям направленности действия и изменениями, которые происходят во время занятий.

Ключевые слова: *коммуникативная компетенция, тренинг, социально-психологическая служба, социально-психологический тренинг.*

Sophia RAK

Social and psychological training as a way of raising the communicative competence of the participants of educational process

The article considers the role and place of the social and psychological training in the educational process. Here is defined the meaning communicative competence, picked oud the main aims of social and psychological training, the methods of social and psychological trainings, the place of training in the system of education. The trainings are characterized according to the criterions of direction the actions and changes happening during the classe.

Keywords: *communicative competence, training, social and psychological service, social and psychological training.*

Відгуки учасників проекту

Як випускник Бердянської гімназії №1 «Надія» я із задоволенням та вдячністю згадую роки навчання в цьому серйозному й водночас такому затишному навчальному закладі. Наш директор Валентина Павлівна Сергієнко – надзвичайно талановитий педагог. Майже на кожному уроці географії ми вивчали щось нове про нашу неньку-Україну. Найулюбленішими були уроки української мови. Упродовж навчального року відбувалося багато конкурсів і змагань, пов'язаних з українською культурою та мовою. В гімназії заохочувалося вдягання в національний одяг під час офіційних заходів. Мовою спілкування між учителями та учнями в основному була саме українська, яка майже для всіх нас є рідною. І в такі тяжкі для країни часи патріотичному вихованню приділяється особлива увага, адже вчителі розуміють, як важливо зараз зробити на цьому наголос. Саме завдяки зусиллям наших учителів учні виховуються справжніми патріотами, що ніколи не дозволить їм піти хибним шляхом чи зробити неправильний вибір.

Кирило ЛАСТОВЕЦЬ,
випускник 2013 року